

Vlaams Instituut voor de Zee
Flanders Marine Institute

VLIZ (vzw)
VLAAMS INSTITUUT VOOR DE ZEE
FLANDERS MARINE INSTITUTE
Oostende - Belgium

HET WATERWEGENNET TEN NOORDOOSTEN VAN BRUGGE

IN DE XIIIe EEUW ⁽¹⁾.
(OUDE ZWIN, REIE EN ZWIN)

31842

Verscheidene schrijvers hebben reeds over de vroegere waterwegen ten Noordoosten van Brugge gehandeld. Niemand schijnt er echter klaar in gezien te hebben. De oorsprong en bron van al de vergissingen ligt bij Gilliodts van Severen, die in de war is geraakt nopens deze verscheidene waterwegen of deelen ervan, omdat hij in dit alles slechts één enkelen waterweg wilde zien, gaande van Brugge langs Damme en Sluis naar de Zee. Allen die zich na hem met hetzelfde vraagstuk bezighielden, steunden nu juist op die gegevens ⁽²⁾.

Gilliodts van Severen behandelt namelijk het voormelde waterwegennet in de *Introduction* van zijn *Inventaire des archives de la ville de Bruges* ⁽³⁾. Hij spreekt er over de voortdu-

(1) Un résumé français est annexé au présent article.

Het is ons een plicht hier op de eerste plaats den Heer G. G. Dept, professor aan de Universiteit te Gent, te bedanken voor de talrijke uiterst nuttige en belangrijke bemerkingsen die hij na inzage van ons werk heeft willen maken, en die ons zoo toegelaten heeft verscheidene verbeteringen te doen. Onze meester, de Heer F. L. Ganshof eveneens professor aan de Universiteit te Gent, heeft ons ook regelmatig geholpen en aangemoedigd. Hem betuigen wij hier dan ook onzen oprechtsten dank.

(2) Wij houden hier geen rekening met de oudere schrijvers die over het Zwin gesproken hebben, zooals o.m. WARINKÖNIG, in zijn *Flandrische Staats- und Rechtsgeschiede* II². Gilliodts is eigenlijk de eerste die aan de hand van goede bronnen, zich met die kwestie heeft bezig gehouden, en dus in de mogelijkheid was ze op te helderen.

(3) bl. 470.

rende verzanding van het Zwin sedert de xiiie eeuw. Ziehier hoe hij den loop van het Zwin beschrijft : « C'est probablement au début du siècle suivant (xiiie) que la ville de Bruges a fait creuser le *nouveau Swin*, comme on appelait le grand canal de navigation qui prolongeait la *Reye* jusqu'à Damme. On lui donnait aussi le nom de *varssche vaert*, rivière d'eau douce, par opposition à celui de *zoute*, salée, qui désignait la partie où la mer continuait d'avoir un libre accès. Depuis lors l'*ancien Swin* dans la direction de Bruges, n'était plus fréquenté que par des bateaux de pêche et autres petits navires ayant un faible tirant. En 1294, la ville fit l'acquisition de divers terrains à Coolkerke pour l'approfondissement des passes de l'*Oude Swin* ».

De Heer R. Blanchard steunde op dezen tekst bij het opmaken van een schets met den loop van het Zwin bij het begin der xiiie eeuw ⁽¹⁾. Na hem kwam R. Häpke eveneens tot dezelfde gevolgtrekkingen, vermits hij schrijft : « Zu meiner Freude konstatiere ich dasz Blanchard, Fig. 39 S. 192... im wesentlichen mit mir übereinstimmt » ⁽²⁾.

In den *Geschiedkundige Atlas van Nederland*, vinden wij een kaart van Holland, Zeeland en Westfriesland in 1300 ⁽³⁾. Dr A. A. Beekman die deze kaart heeft opgemaakt, neemt hier op zijn beurt de gegevens van Gilliodts en Blanchard over ⁽⁴⁾.

Welnu Gilliodts en na hem Blanchard en anderen hebben zich vergist. Geen enkele bron uit de xiiie en xive eeuw bewijst dat de *Reie*, d. w. z. de waterloop tusschen Brugge en Damme,

(1) *La Flandre*, étude géographique de la plaine flamande, Paris 1906. Bl. 192 (fig. 39).

(2) *Brügges Entwicklung zum mittelalterlichen Weltmarkt*, Berlin, 1908, bl. 211, nota 1. — R. Häpke heeft zooveel te meer geloof gehecht aan de gegevens van Gilliodts daar hij deze terugvond op een zoogezegde kaart van de xvie eeuw, die feitelijk niet betrouwbaar is, en hersteld geweest is (zie de afbeelding ervan op het einde van het voornoemd werk van Häpke).

(3) Blad VI, 's Gravenhage, Nijhoff 1916. Voor den tekst bij die kaart zie, Tekst van den geschiedkundigen Atlas, bl. 99-103 ('s Gravenhage Nijhoff, 1921).

(4) Hetzelfde vinden wij ongeveer op de kaart : De gewesten van Noord- en Zuid-Nederland in 1300.

een kanaal was. Het was hoogst waarschijnlijk — zooals wij het verder aantonen — een natuurlijke waterloop, die zekerlijk nooit den naam *Nieuw Zwin* heeft gedragen. De Reie werd ook nooit *varsche vaert* geheeten. Die naam treffen wij slechts aan in de xvi^e eeuw, en dan werd hij alleen gebruikt voor een kanaal gelijklopend met het eigenlijke Zwin tusschen Damme en Sluis (1). De grond die de stad Brugge in 1294 te Koolkerke aankocht, diende niet om het Oude Zwin te verdiepen, maar wel om den loop van de Reie te verbeteren langs de welke die grond gelegen was (2).

Om kort te gaan, Gilliodts haalt in de voetnotas die het aangegeven fragment uit zijn *Introduction* vergezellen geen enkele tekst aan die zijn gegevens komt wettigen.

Dezelfde schrijver had eveneens geen klaarder inzicht in de topografie van de streek van het Zwin in zijn werk *Bruges, port de mer* (3). R. Blanchard die zich op het werk van Gilliodts gesteund heeft doet de *varsche vaert* tusschen Brugge en Damme langs Koolkerke voorbijgaan. Welnu de waterloop die van Brugge langs Koolkerke voorbijliep, is nooit rechtstreeks met Damme verbonden geweest.

Wij hebben hier gepoogd deze kwestie op te helderen vooral steunende op de oudste teksten. Wij hebben ook gebruik gemaakt van de beste latere teksten en de oudste goede kaarten die ons inlichtingen verschaffen nopens de behandelde waterwegen (4). Deze laatste echter dagteekenen slechts uit de xvie eeuw en later.

(1) GILLIODTS, *Bruges port de mer* (ANNALES DE LA SOCIÉTÉ D'ÉMULATION DE BRUGES, 1894) bl. 194-212.

(2) GILLIODTS zelf toont klaar en duidelijk aan dat die grond langs de Reie lag, in *Inventaire I* (N°s 74, 76, en 79, bl. 36-39). Hier in zijn « *Introduction* » (bl. 470 nota 2) verzendt hij naar den Geluwenbouck f° 96-100, die juist de akten over den verkoop van dienzelfden grond geeft. Nopens dien grond en de werken aan de Reie na den aankoop ervan, zie verder § I, B.

(3) cfr. nota 1.

(4) Wij vermelden nergens in ons werk de groote geschilderde kaart van het Brugsche Vrije van Pourbus, waarvan een afbeelding uitgegeven is in

Wij hebben onder meer gebruik gemaakt van een bijzondere soort bronnen die voor de historische topographie van het hoogste belang zijn en die tot nog toe betrekkelijk weinig gebruikt of ten minste weinig goed gebruikt werden, wij bedoelen de ommeloopers. Het zijn meestal beschrijvingen — wat de behandelde streek betreft — van het grondgebied van een watering dat ingedeeld is in *begins*. Ieder begin is een deel van dit grondgebied dat een bepaald nummer draagt en waarvan de grenzen in den ommeloper nauwkeurig beschreven staan. Na die algemeene beschrijving van het begin, wordt ieder stuk grond ervan dat renten opbrengt of verpacht is, opgesomd en meestal wordt de ligging ervan aangeduid hetzij ten opzichte van een ander stuk land uit hetzelfde begin, hetzij van een waterloop, hetzij van een weg. Die geschreven ommeloopers komen overeen met geteekende ommeloopers d. w. z. kaarten en plans van hetzelfde grondgebied waarop al die begins geteekend zijn. De vergelijking van den tekst der geschreven ommeloopers met die kaarten en plans leert ons heel dikwijls het juiste uitzicht van een of ander plaats, weg of waterloop kennen. Het valt echter op te merken dat de oudste ommeloopers (xv^e eeuw) meestal minder uitvoerig zijn dan de latere (xvie en vooral xviie eeuw) en dat de begins van een watering of grondgebied veranderen, alsook dat er soms andere grondgebieden in opgeslorpt worden, zoodanig dat het aantal begins op korten tijd soms aanzienlijk vermeerdert ⁽¹⁾. Aldus is het noodig er

de ANNALES DE LA SOCIÉTÉ D'ÉMULATION DE BRUGES van 1850. Dit komt omdat er een andere kaart bestaat door Pourbus zelf gemaakt, van het deel datde streek tenNoordoosten vanBrugge bevat. Deze kaart wordt bewaard in het Gruuthuse-museum te Brugge en wij reproduceeren hier in ons werk het deel dat ons aanbelangt, waar wij dan ook naar verzenden.

(1) Een voorbeeld van verandering in het nummern der begins hebben wij voor de watering van Reigersvliet gelegen ten Westen en ten Oosten van het Oude Zwin. In een *ommløoper van 1447* (*Archief van het St Jans Hospitaal te Brugge*, Register A Nr. 8). zijn 180 begins aangeduid, die genummerd zijn van af de St Lenaarts poort te Brugge en dan langs het Oude Zwin gaan de nummers voort. In de xvii^e eeuw geven ommeloopers en kaarten nog altijd 180 begins aan, doch ze zijn genummerd vanaf het Oosten van Westkapelle en gaan voort in de richting van Rampskapelle (zie ommeloper van de watering van Reigersvliet van 1689; *Staatsarchief te*

met veel omzichtigheid gebruik van te maken. Sommige ommeloopers zijn ook ingedeeld volgens de verschillende namen van de stukken grond (polders, moerassen, enz.) van een bepaalde streek. Dit geldt meestal voor ommeloopers die de bezittingen van een abdij beschrijven ofwel de gronden en gebieden waarop de abdij renten en inkomsten heeft ⁽¹⁾. Na het onderzoek der oudere teksten en kaarten, hebben wij altijd — 't zij met juistheid, 't zij ongeveer — de ligging van de behandelde waterlopen en plaatsen aangeduid volgens de huidige *topografische kaart van België op 1/20.000*^e ⁽²⁾ en ook alles geteekend op een kaart die bij onderhavig werk is gevoegd.

Om het verstaan van ons werk gemakkelijker te maken, geven wij hier eerst een samenvatting — volgens de aangenomen indeeling — van wat wij behandeld hebben.

Eerst een kleine uitweiding over het woord « zwin » in de oude vlaamsche teksten.

I. De Hoofdwaterwegen.

A. Het *Oude Zwin*, waterloop die begon te Brugge aan de huidige Kom, waar hij de *vetus Roya* of Oude Reie ontving, en die langs Koolkerke heen, ten Westen van het grondgebied van Damme vloeide, daarna ten Westen van Oostkerke-dorp en ten slotte ten Noordoosten van Westkapelle, op een plaats genaamd Reigersvliet, eindigde als kanaal en verder als een

Brugge, Fonds van het Vrije, Register Nr. 15.985 en *ibidem* Kaarten en plans Nr 519, 570, en 733 (op die kaart zijn 181 begins aangeduid, het 181^e begin is zonder nummer op de andere kaarten).

(1) Voor de behandelde streek zijn vooral dergelijke ommeloopers bewaard voor de renten van de Fransche abdij van St Quentin-en-l'Île uit Vermandois. In het Staatsarchief te Brugge worden drie ommeloopers bewaard nopens de streek van Oostkerke waar die abdij renten en inkomsten had. De oudste is van omstreeks 1400, de tweede van 1617 en de derde en meest belangwekkende van 1680. Zij maken te samen het Nr 416 van het Fonds *écclésiastique* van voormeld archief uit. Twee kaarten uit de xviiie eeuw (*ibid.* Kaarten en plans Nrs 561 en 747), stemmen met die ommeloopers overeen.

(2) Uitgegeven door het Militair Landkaartinstituut te Brussel.

kleine zeearm met de breede mond van het eigenlijke Zwin samenvloeiide.

B. De *Reie*, — waterloop gansch verschillend van de « *vetus Roya* » die zooals wij hierboven reeds zeiden zich te Brugge zelf in het Oude Zwin wierp — die eveneens van Brugge vertrok aan de Speypoort ⁽¹⁾ op enkele tientallen meters ten Oosten van het Oude Zwin, en die van daar rechtstreeks naar Damme vloeiide, waar zij zich in het eigenlijke Zwin wierp, d. w. z. de breede zeearm die van Damme naar de zee liep. De loop van de Reie tusschen Brugge en Damme was dus min of meer gelijklopend met die van het Oude Zwin; dit laatste week echter meer naar het Westen af.

C. Het *eigenlijke Zwin*, of de zeearm tusschen Damme en de zee ⁽²⁾.

De drie voormelde waterloopen die samen twee armen vormden — het Oude Zwin ten Westen en de Reie voortgezet door het eigenlijke Zwin ten Oosten — omsloten een strook grond waarop wij nog enkele oude waterloopen vinden die gelijkende namen dragen, en die gemakkelijk aanleiding kunnen geven tot verwarring. Zoo hebben wij ons genoodzaakt gezien in een tweede deel ook die waterloopen te behandelen.

II. De bijzonderste waterloopen tusschen het Oude Zwin, en de Reie en het Zwin.

- 1° Het *Leugen-Zwin nabij Koolkerke*, gaande van het Oude Zwin naar de Reie.
- 2° Het *Leugen-Zwin te Oostkerke en Monikerede*, gaande van het Oude Zwin naar het Zwin.
- 3° Het *Nieuwe Zwin of Groot Zwin*, gaande eveneens van het Oude Zwin naar het Zwin nabij Hoeke ⁽³⁾.

(1) Wij houden ons hier niet bezig met de Reie op het grondgebied van Brugge, noch met de Oude Reie te Brugge zelf.

(2) Wij hebben ons weinig bezig gehouden met de eigenlijke uitmonding van het Zwin, en heelemaal niet met de vertakkingen van dien zeearm, zooals het Lapscheursche gat en de vertakking die rond het eiland Kadzand liep, en het Zwarte Gat heette.

(3) Bij dit werk komt nog een ander deel, dat als doel heeft ook enkele punten van de oude topografie der behandelde streek op te klaren, het han-

Het woord « zwin ».

Dit woord is niet, zooals men soms denkt, een eigennaam die uitsluitend toepasselijk is op een voormaligen waterloop tusschen Brugge en de zee. Het is integendeel — al is het een Zuid-nederlandsch woord — een gemeene naam die wij terugvinden voor de aanduiding van vele waterloopen in Vlaanderen en in een deel van Nederland. De algemeene beteekenis is waterloop ⁽¹⁾.

Ziehier enkele van de oudste vermeldingen van aldus geheeten waterloopen van het Brugsche Vrije ⁽²⁾.

Te Oudenburg in 1286 : « in die prochie te Oudenburg... streckende up 't *Suyn* » ⁽³⁾.

Te Sint-Andries bij Brugge in 1306 : « ... binnen der prochien van Sinte Andries... streckende ten *zuene* waerd dat men heet 't *oude zuin* » ⁽⁴⁾.

In 1317 te Houtave : « zuud over van den wech over 't *suin* » ⁽⁵⁾.

In 1350 (16 Juli) te Gistel : « ... suudward over 't *swin* » ⁽⁶⁾.

In 1422 (7 Maart) te Varsenare : « ende den cleenen *zwene-kinne*... tusschen den *zwene* » ⁽⁷⁾.

Ook de Reie tusschen Brugge en Damme vinden wij in 1515 als *zwene* vermeld ⁽⁸⁾.

delt namelijk over de watering « *tusschen den twee Zwenen* » en de werken nabij de Reie in de xiv^e eeuw. Wij hopen het later te laten verschijnen.

(1) Ziehier de beteekenissen aangegeven in VERWIJS en VERDAM, *Mid-del-nederlandsch Woordenboek*, VII, 's Gravenhage 1912. col. 2560, sub verbo *Swin* : « natuurlijke geul of kreek in buitendijsche gronden (Beekman) ; waterloop, waterleiding, beek die het water afleidt naar een meerderen stroom (De Bo). — Zie ook GILLIODTS, *Introduction*, p. 386, nota 1 en BLANCHARD, *la Flandre*, p. 191, nota 1.

(2) Wij maken hier geen gewag van de talrijke vermeldingen van aldus geheeten waterloopjes die in de ommeloopers en renteboeken der xvi^e eeuw en later te vinden zijn.

(3) *Archief der burgerlijke godshuizen te Brugge*, Fonds der Magdalena, charter Nr. 83.

(4) *Archief van de Poterie te Brugge*, charter Nr 155.

(5) DE FLOU, *Woordenboek der Toponymie*, III, col. 821, sub verbo « *Eeghmaed* ».

(6) *Staatsarchief te Brugge*, charter Nr 2549 blauw.

(7) *Ibidem* Nr. 3352 blauw.

(8) DE FLOU, *Woordenboek* III, col 531 s. v. *Drie Brauwiers*, zie hieronder § I B.

Zelfs ten huidigen dage zijn in de streek rønd Brugge nog talrijke waterloopjes die « zwin » heeten of waarvan de naam dit woordje bevat ⁽¹⁾.

I. — De Hoofdwaterwegen.

A. HET OUDE ZWIN.

De vroegste vermelding die wij van dien volledigen naam konden vinden voor den waterloop die van Brugge langs Koolkerke en Oostkerke naar het eigenlijke Zwin liep, dagteekent van den 10^{en} Oktober 1298 : « van vier line landslichtelc min of meerlichende binnen den ambochte van Oestkerke, in de selve prochie benortalf over 't *Houde Zuuiin* in een stic dat... » ⁽²⁾.

De tweede vermelding van het Oude Zwin onder zijn volledigen naam vinden wij in de Brugsche stadsrekening van 1305 ⁽³⁾ : « Item Jacop den Cupere ende Willem Beyard varende omme 't *Oude Zwin* te besiene met andren meesters 20 lb. 12 s. » Wij zien hier dat de stad Brugge den loop van het Oude Zwin doet bezichtigen. In 1306 vinden wij eveneens den volledigen naam « binden ambochte ende binder prochie te Oostkerke nordwaerd over dat *Oude Zwin* » ⁽⁴⁾. Omstreeks denzelfden tijd vinden wij verscheidene vermeldingen van het Oude Zwin in een renteboek van het Sint-Jans hospitaal te Brugge uit het eerste kwart der xiv^e eeuw ⁽⁵⁾. Onder de plaatsen

(1) Om er maar enkele op te noemen : het *Brom Zwyn*, ten N. O. van Klemskerke (*topogr. kaart van België op 1/20.000*^e Feuille XII, planchette Nr 3 (Breedene). Verder hebben wij een *Zwyn* ten N. W. van Stalhille, een *Wester Nieuw Zwyn* ten W. en Z. W. van Houttave, een *Blauwe Zwyn* ten Z. W. van Meetkerke, een *Moer Zwyn* ten Z. van Meetkerke, een *Schaemel Weeze Zwyn* ten O. van Vlisseghe, enz. (*ibidem* pl. Nr 4 (Houttave). Zie ook J. O[P]D[ED]RINCK], *Knocke-sur-mer. Histoire et Souvenirs*. Knocke, 1913, bl. 142-143.

(2) *Staatsarchief te Brugge*, charter Nr. 3920 blauw. (Akte van 7 schepepen van het Vrije).

(3) f° 96 v., cfr. DE FLOU, *Woordenboek*, XII, col. 112 s. v. « Oude Zwin ».

(4) *Staatsarchief te Brugge*, charter Nr. 4322 blauw.

(5) *Ibidem*, Aanwinsten Nr. 1912. In dit register in geschrift van het begin der xive eeuw, worden enkele datums aangegeven van ongeveer

waar het Oude Zwin te Oostkerke vermeld wordt ⁽¹⁾, vinden wij er vooral ééne die zeer belangwekkend is: « In Oestkerke rente... in 't hof an de zuud zide van den dike die gaet an 't *Houde Zwin* dat watert hute te Reinghersvliete » ⁽²⁾. Deze tekst toont ons dus dat het Oude Zwin te Oostkerke liep en op een plaats Reinghersvliete geheeten, uitmondde en dus eindigde. Wij zullen later onderzoeken waar die plaats lag. In hetzelfde renteboek vinden wij ook het Oude Zwin vermeld te Koolkerke: « In Coelkerke rente... de dijc ende 't *Houde Zwin* liggher bede of zuudhalf » ⁽³⁾.

Een tekst van 1330 uit een cartularium van het klooster van Spermalie spreekt nog van het Oude Zwin te Westkapelle: « in de prochie van Waescapelle in ene stede die men heet Oest dijc an die noortzide van den *Ouden Zwene* » ⁽⁴⁾.

Uit die enkele teksten kunnen wij reeds afleiden dat het Oude Zwin liep te Koolkerke, te Oostkerke, te Westkapelle, en te Reinghersvliet uitmondde.

Tot hiertoe zagen wij alleenlijk eenige oude teksten waarin de volledige naam van dezen waterloop vermeld wordt. Er bestaan echter nog verscheidene teksten uit denzelfden tijd en zelfs oudere, die spreken over het Oude Zwin, en waarin het ofwel als Swin of Zwene, zonder het bepalend bijvoeglijk naamwoord *oud*, betiteld wordt ofwel eenvoudig weg als waterloop. In boven vermeld renteboek van het Sint-Jans-hospitaal te Brugge vinden wij voortdurend den verkorten naam *Swin* om de ligging aan te duiden van stukken grond, waarvan wij zien dat ze langs het Oude Zwin lagen. Aldus te Koolkerke « an de zuud zide an 't kerkof te Coelkerke, ende het strect ten

1310 tot 1329. Aldus geven wij als algemeene dateering het eerste kwart der xiv^e eeuw. Een tweede exemplaar van dit register dat nog al veel varianten vertoont met het eerste berust op het *archief van het Sint Jans hospitaal te Brugge* en is gedateerd van 1337 (Handboeken, Landgoederen en renten, register Nr. 2²⁰)

(1) f° 74 v. en op nog andere f^{os}, doch meestal wordt het als *Swin* vermeld.

(2) f° 75, cfr. DE FLOU, *op. cit.* XII, col. 112 s. v. *Oude Zwin*.

(3) f° 79 v.; cfr. DE FLOU, *ibidem*.

(4) DE FLOU, *Woordenboek* XI, col. 873, s. v. *Oostdijk*.

Zwene wart » (1). Te Westkapelle : « In Oestkerke rente... ende leght in Commershoeck, 't *Swin* street of nordhalf » (2). Een charter van 1390 (3), spreekt van grond « lighende in Waescapelle tusschen Ians f. Jacobs 't Vos lande up de suut side ende Jacobs Batijns lande up de noort zide ende west waert streckende al tote up 't *Swin* ». Een andere akte van 23 Juni 1417, sprekende over grond die op dezelfde plaats ligt zegt dat dit land ten Zuidoosten van de kerk van Westkapelle gelegen is (4).

Wij geven ten slotte nog een duidelijke vermelding van het Oude Zwin te Westkapelle, waarbij als volgt de ligging van een stuk land bepaald wordt : « binden ambochte van Oostkerke ende binder prochie van Waescapelle, oest van der kerke tusschen Wouter f. Jans van der Sluus lande an beden siden, streckende metten oostende an 't *Oude Zwin* » (5).

Het is hier dus heel duidelijk dat het Oude Zwin ten Oosten van de kerk van Westkapelle liep. Wij komen daar verder op terug.

Uit de hierboven aangegeven teksten mogen wij ook besluiten dat de akte van 26 Juni 1267 (dus een goede dertigtal jaren voor onzen eersten tekst) die twee maal spreekt van een *yEAUWE*, *qui vient de Brugez vers Reingheersvliete*, het Oude Zwin bedoelt. Deze akte laat reeds toe vast te stellen dat deze *yEAUWE* of waterloop op een zekeren afstand van het gebied van de

(1) f° 82. Wij denken dat het «*Nord Suin*» dat wij één enkele maal — in 1248 — te Koolkerke ontmoeten, het Oude Zwin is. Zie DE FLOU, *Woordenboek* XI, col. 606, s. v. *Nord Suin*.

(2) f° 74, cfr DE FLOU, *op. cit.* VIII, col. 192 s. v. *Commershoek*. Commershoeck lag ten Oosten van Westkapelle-dorp langs beide zijden van het Oude Zwin, zooals wij zien uit de twee kaarten van de streek van Oostkerke, voortkomende van de abdij van St Quentin-en-l'Île, uit de xvii^e eeuw (*Staatsarchief te Brugge*, Kaarten en plans, Nrs 561 en 747).

(3) *Archief der burgerlijke godshuizen te Brugge*, fonds van het Begijnhof, charter Nr. 425.

(4) « lighende in de prochie van Waescapelle zuud oost van der kerke tusschen Jan f. Jacobs 's Vos lande of een zyde... » *ibidem*, Nr. 501. Dus alleszins dicht bij den grond in de vorige oorkonde aangegeven.

(5) Akte van 15 Juli 1402, *Staatsarchief te Brugge*, charter Nr. 3316 blauw. Deze akte wordt ook aangegeven in een akte van een notarius publicus van 23 Juli 1402 (*ibidem*, Nr 4813 blauw).

stad Damme vloeiide; het Oude Zwin is dus niet hetzelfde als de waterloop die van Brugge kwam en door Damme liep (de Reie) ⁽¹⁾.

Benevens vele andere vermeldingen in charters vinden wij er nog twee belangrijke in een register dat de bezittingen der stad Brugge aangeeft in 1334-1335 ⁽²⁾. Onder meer vinden wij het volgende: « Dit es 't *Oude Zwin* dat Jan Walkier heift te cheinze van der stede van Brughe dat men heet scor, dats te verstane van der Coolkercporte tote Pylystersdam an beden ziden » ⁽³⁾. De totale oppervlakte van de in pacht gegeven gronden bedraagt 36 gemete, 1 line en 35 roeden.

In hetzelfde register vinden wij nog: « Dit behoort oec den *Ouden Zweine* toe ende leghet an, de westzide van der Reye also men ten Damme gaet » ⁽⁴⁾.

Deze teksten zijn heel belangrijk, de eerste toont ons dat het Oude Zwin begon nabij de Koolkerksche poort te Brugge, en dat er tot aan Pylystersdam schorren of misschien polders waren langs dien waterloop, die door de stad Brugge verpacht werden en dus haar moesten toebehooren. De tweede toont ons dat er een duidelijk onderscheid bestond tusschen het Oud Zwin te Koolkerke en de Reie of waterloop die Brugge met Damme verbond, en waarover wij het verder zullen hebben.

Een zeer volledige — alhoewel veel latere — en op bijzonderheden ingaande beschrijving van den loop van het Oude Zwin geeft ons de Brugsche stadsrekening van 1555-1556 ⁽⁵⁾. Het is op het oogenblik dat de stad een zeekanaal wil graven. Ze

(1) GILLIODTS, *Coutume de la ville de Damme* (Coutumes des pays et comté de Flandre, Quartier de Bruges, Coutumes des petites villes et seigneuries enclavées, T. II, Bruxelles 1891), Nr XI, bl. 175-177.

(2) *Stadsarchief te Brugge*; het wordt er bewaard tusschen de stadsrekeningen. Het draagt als titel: « *Dit es de slapere van stads erven ende cheinsen* ». Cfr. GILLIODTS. *Inventaire* II, bl. 23-24.

(3) GILLIODTS, *Invent.* II, bl. 23-24.

(4) *Ibidem*, f° 58 v.

(5) *Stadsarchief te Brugge*, f° 61v-62. GILLIODTS spreekt over dien tekst in *Bruges port de mer* (bl. 206). Volgens hem is het Oude Zwin l'*ancien lit du Zwin*. Wij zien hier nogmaals dat de schrijver niets van den loop van het Oude Zwin verstaan heeft.

zendt een commissie uit om den loop van het Oude Zwin na te zien, ten einde de mogelijkheden na te gaan om de bedding ervan te gebruiken tot het graven van den nieuwen waterweg: «Den 10^{en} van de voornoemde maendt [Juni 1556] waeren d'heeren Jacob Nyenlant ende Touchain Eggelynck, scepenen, d'heeren Anthonis Humbeloot ende Daneel van den Heede tresoriers, metsgaders Roelandt van der Vlaminckpoorte pensionaris, by commissie van den college ghereyst up 't *Houde Zwin*, beghinnende an Quintin sluus, ligghende oost van Westcappelle, ende aldaer ghenomen de inspectie ende gheleghenthede van den zelve *Ouden Zwene*, commende also uppewaert naer Eyenbrouck, Peereboome, Picavets brugge, Coolkercke ende totter Speypoorte deser stede, daer inne zy vachierden een gheheelen dach ten gangen als vooren, comt 33 s. 4 d. ».

Tot hiertoe hebben wij de volledige ligging van het Oude Zwin kunnen bepalen met tamelijk oude teksten. Blijft ons nog over de ligging van de reeds ontmoette plaatsen nader te bepalen en aldus ook de plaats waar het Oude Zwin begon en die waar het eindigde aan te geven.

Waar begon het Oude Zwin?

In de hiervoor aangegeven tekst van 1556, zien wij dat de inspectie van het Oude Zwin eindigde aan de Speipoort te Brugge. Aan een anderen kant gaf een tekst van 1334-1335 de Koolkerksche poort aan als begin van de bezittingen van Brugge langs het Oude Zwin ⁽¹⁾. Een akte van 2 schepenen van Brugge van 5 Oktober 1360 ⁽²⁾, spreekt van huizen gelegen « vor de posterne bi Sinte Ledenaerds poorte, tusschen den *Ouden Zwene* of een zide ende mijns here Boudins lande van Dudzele of ander zide up 'ts godshuus land van Sinte Jans huus in Brucghe ». Aan een anderen kant spreekt de Brugsche stadsrekening

(1) Zie boven bl. 1033 en nota 3.

(2) *Archief van het Sint-Jans-hospitaal te Brugge*, charter Nr 697 (case 12, liasse 114).

van 1386 weer van het Oude Zwin aan de Speipoort : « Ghewrocht ter *speye porte* an de brugge over 't *Houde Zwin* ».

Eigenlijk lagen die drie poorten van Brugge heel dicht bijeen, zooals wij kunnen zien op het *plan van Brugge van Marcus Gheeraerts* ⁽¹⁾ en dus kon men gemakkelijk spreken van het Oude Zwin in de nabijheid van alle drie. De stadsrekening van Brugge van 1413-1414 ⁽²⁾, spreekt eveneens van het Oude Zwin voor de Sint Ledenaarts poort : « up de brugge voor Zinte Ledenaerts poorte over den waterganc van den *Ouden Zwene* ». Op de kaart van de *watering van den Broucke* door Pourbus geschilderd (einde xvi^e eeuw), zien wij het voormalige Oude Zwin vertrekken nabij de *S. Lenaerts poorte* ⁽³⁾. Aldus kunnen wij alleen bepalen dat het Oude Zwin en heel dicht bij de Sinte Ledenaarts poort begon, en ook heel dicht bij de Speipoort die de uiterste punten zijn waar wij het aantreffen, dus op enkele tientallen meters vóór het begin van den huidige steenweg van Brugge naar Oostkerke, op een plaats die nu in de Kom verdwenen is.

Zooals de vroegere geziene teksten het aanduiden, liep het dan verder door Koolkerke op enkele tientallen meters ten Zuiden van de kerk ⁽⁴⁾.

Tusschen Koolkerke en Oostkerke liep het nog over Picavetsbrugge en Peereboome.

Picavetsbrugge lag tusschen Koolkerke en Peereboome, zooals wij zien uit de Brugsche stadsrekening van 1556 ⁽⁵⁾. Een ommeeloper van de watering van Romboutswerve van 1513 ⁽⁶⁾,

(1) Dit plan dagteekent van 1562. Het werd omstreeks 1910 heruitgegeven door uitgever Beyaert te Brugge.

(2) f° 24 v.

(3) *Staatsarchief te Brugge*, Kaarten en plans Nr 628.

(4) Zie vooral de tekst uit het Renteboek van St-Jans hospitaal (bl. 1031), die zegt dat het ten Zuiden van het kerkhof — en dus ook van de kerk — van Koolkerke liep. Cfr een andere tekst uit ditzelfde rente boek (f° 82) « of zuudhalf der kerken van Coelkerke up 't Zwin ». De kaarten waarover wij zullen spreken toonen aan dat het Oude Zwin slechts enkele tientallen meters van de kerk lag.

(5) Zie hooger bl. 1033.

(6) *Archief der Burgerlijke godshuizen te Brugge*, Fonds van het Begijn-R. B. Ph. et H. — 66.

geeft Picavetsbrugge aan als het meest Zuidwestelijk punt van het tweede begin van die watering (1). Een kaart van dezelfde watering van 1676 (2) geeft Picavetsbrugge aan als een brug over de Sluissche vaart, die toen de plaats van het Oude Zwin gedeeltelijk had ingenomen. Het is daar wel het uiterst Zuidwestelijk punt van het 2^e begin der watering. Dezelfde brug wordt ook aangegeven op de kaart van Ferraris (3). De vergelijking van die oudere gegevens met de huidige topografische kaart van België op 1/20.000^e (4), laat ons toe de juiste ligging van de voornoemde plaats te bepalen. Picavetsbrug lag op het punt tegenwoordig gelegen op ongeveer 4420 meter langs den steenweg van Brugge naar Oostkerke (5).

hof; Register N (wateringen) 2^e deel van het register waarop eerst een ommelooper van 1456 van dezelfde watering geschreven staat.

(1) « ije (begin)... an de Noordoostsyde den dyck van den *Houden Zwene*, an de noordtwestsyde streckende van den Lueghen Zwene zuidwestwaert tot *Pyckavets brugghe* van den oosthouck inne »; f° 3. Voor het Leugen-Zwin, zie verder § II, 2°.

(2) *Staatsarchief te Brugge*, Kaarten en plans Nr. 670.

(3) Op de groote geteekende kaart van Ferraris waarvan een exemplaar bewaard wordt op de *Koninklijke Bibliotheek te Brussel* (Afdeeling Kaarten en plans), staat de « Pickevet » hofstede aangeduid die juist tegenover Picavetsbrugge gelegen was. Op de « *carte de la Belgique d'après Ferraris* », staat een hofstede « Pickevet » aangeduid (2e feuille : Bruges).

(4) Feuille XIII, planchette Nr 1 (Bruges).

(5) Picavetsbrugge lag omtrent op denzelfden afstand van Brugge als de stad Damme. Dit zien wij op de kaart van Romboutswerve van 1676. Welnu op de huidige topografische kaart van België op 1/20.000^e, zien wij dat Damme op ongeveer 4 1/2 Km. van Brugge ligt. Van een anderen kant zien wij tusschen Km.paal 4 en Km.paal 5 van den steenweg van Brugge naar Oostkerke — die den loop van het Oude Zwin volgt — ongeveer op 4 Km. 420 m. een aardeweg die vertrekt van den steenweg (nabij het hoogtepunt 2,46) en die in Noordoostelijke richting naar het dorp van Oostkerke loopt. Het is tusschen den steenweg Brugge-Oostkerke en het punt 2,46 dat Picavetsbrugge lag. Dit punt ligt juist tegenover de oude hofstede die op de groote geteekende kaart van Ferraris « Pickevet » hofstede geheeten wordt en tegenover den voornoemden aardeweg lag die op de kaart van Romboutswerve van 1676 ook aangeduid staat als vertrekkende van « Pyckavetsbrugge » in de richting van Oostkerke dorp. Die aardeweg is juist de Noordwestelijke grens van het 2^e en 3^e begin van Romboutswerve. « Pyckvet » en diezelfde aardeweg staat ook duidelijk op de gedrukte kaart van de watering van Eyensluis en van Groot Reigersvliet, door P. Drubbele

De ligging van Peereboome brengt geen moeilijkheid mede. De plaats bestaat nu nog en is goed aangeduid op de topografische kaart van België op 1/20.000^e (1).

Het ligt tusschen de 7^e en 8^e Kmpaal van den voornoemden weg van Brugge naar Oostkerke op den Westkant. Vroeger was daar juist de uiterst Noordoostelijke hoek van het 2^e begin van de watering van Romboutswerve (2).

Na Peereboome liep het Oude Zwin door Eienbroek, een wijk van Oostkerke die nu nog bestaat en juist op 700 m. ten Noordwesten van de kerk van Oostkerke gelegen is (3).

Van Eienbroek liep het Oude Zwin dan naar Westcappelle, waar het op enkele hectometers ten Oosten van de kerk voorbijliep (4).

Er blijft nog een laatste punt op te lossen nopens den loop van het Oude Zwin: *waar juist en hoe eindigde het?*

De twee oudste teksten die van het uiterste punt van den loop van het Oude Zwin spreken, geven een plaats aan geheeten Reigersvliet, gelegen stroomafwaarts van Oostkerke (5).

Wat nu Reigersvliet betreft, is het buiten twijfel — niet-tegenstaande de uitgang « vliet » die in den naam voortkomt

van 1838 (Bruges, établissement lithographique et typographique de Daveluy). Voor Picavetsbrugge op het Oude Zwin, zie ook DE FLOU, *Woordenboek*. XIII, col. 139 s. v. *Pyckavets Brugge*.

(1) Feuille V, planchette N° 5 (Heyst).

(2) Zie bovenvermelde kaart van Romboutswerve van 1676. Voor de oude teksten nopens Peereboome, zie DE FLOU, *Woordenboek*, XII, col. 537-539 s. v. *Peereboom* (te Oostkerke).

(3) Zie *topografische kaart van België op 1/20.000^e* feuille V, planchette N° 6 (Westcappelle). Voor de oude teksten nopens Eienbroek, zie eveneens DE FLOU, *op. cit.* IV, col. 103-105, s. v. *Eyenbroucke*.

(4) Zie boven bl. 1032 en notas 2 en 4.

(5) Zie boven bl. 1031 en bl. 1032. Men zou kunnen in de war gebracht worden door het feit dat op de kaart met het plan van een nieuw kanaal tusschen Damme en Sluis van 1546, die uitgegeven is in GILLIODTS, *Bruges port de mer* (bl. 186-187), een kanaal aangeduid is als « *wateringhe van Reighersvliet* » dat zich in het Zwin — d. w. z. den ouden zeearm die van Damme naar de zee liep — werpt door de « *Sluizen van Reghersvliet* ». Dit kanaal is niets anders dan het Nieuwe Zwin of Groot Zwin dat dienst deed als afwateringskanaal voor de watering van Reigersvliet en waarover wij verder zullen handelen.

en die wel oorspronkelijk de naam van een waterloop kan geweest zijn die zich op de omliggende streek heeft overgezet ⁽¹⁾ — dat die naam zooals wij hem ontmoeten in de XIIIe eeuw voor de streek van het Oude Zwin, alleenlijk een plaats bedoelt ⁽²⁾, en niet een waterloop ⁽³⁾.

Ziehier nu de oudste gevonden vermeldingen waar Reigersvliet wel bepaald als plaatsnaam voortkomt gelegen nabij het Oude Zwin.

In 1250: « In Ostkerke, via communis que ducit versus *Reinghersvliete*... super viam comunem que ducit versus *Reinghersvliete* » ⁽⁴⁾.

De reeds vermelde akte van Juni 1267 die tweemaal spreekt van het Oude Zwin als « le yeauwe qui vient de Brugez vers *Reynghersvliete* » ⁽⁵⁾, toont ook heel duidelijk dat het wel een plaatsnaam is.

De stadsrekening van Brugge van 1294 spreekt ook van « scabinis, opidanis et servientibus apud *Reinghersvliete* » ⁽⁶⁾.

Die enkele teksten — en er bestaan er nog veel in de Brugse stadsrekeningen en elders ⁽⁷⁾ — zullen voldoende zijn om te doen zien dat Reigersvliet in de XIIIe eeuw als een plaats en niet als een waterloop gekend was.

Uit de oudste teksten kunnen wij alleen besluiten dat Reigersvliet stroomafwaarts van Oostkerke lag en dat het Oude Zwin daar uitmondde. Andere van de oudste teksten toonen

(1) De naam Reigersvliet is ten andere ook overgegaan op een watering hoofdzakelijk gelegen op den linker oever van het Oude Zwin. De watering Reigersvliet, later Groot Reigersvliet, bestond alleszins reeds in de XIIIe eeuw. Zie daarover VAN DE PUTTE, *Chronica et Cartularium de Dunis* bl. 634-635.

(2) Over de oudste vermeldingen van Reigersvliet waar de naam voor de aanduiding van personen wordt gebruikt, zie DE FLOU, *Woordenb.* XIII, col. 406 et sq.

(3) In hoever het hier behandelde Reigersvliet later nog gebruikt geweest is voor het aanduiden van een waterloop zullen wij verder zien.

(4) *Archief der Onze Lieve Vrouwekerk te Brugge*, charter voorloopig Nr 258, bij DE FLOU, *Woordenboek* XIII, col. 407, s. v. *Reigersvliet*.

(5) GILLIODTS. *Cout. de Damme*, Nr XI bl. 175-177 en DE FLOU, *ibidem*.

(6) *Stadsarchief te Brugge*, f° 29.

(7) Zie DE FLOU, *ibid.*

ons dat het Oude Zwin te Westkapelle stroomde en alleszins ten Oosten van de kerk lag, zooals wij even hierboven zagen.

Bij de inspectie van den loop van het Oude Zwin in 1556 ⁽¹⁾, wordt duidelijk gezegd « *up 't Houde Zwin, beghinnende an Quintin sluus liggheende oost van Westcapelle* ». Als uiterste punt van het Oude Zwin dat daar aangeduid wordt als vertrekpunt voor die stroomafwaartsche reis, en dat ongeveer met het einde van den waterloop of de plaats der uitmonding moest overeenstemmen, wordt *Quintin sluus* vermeld dat ligt ten Oosten van Westkapelle. Die sluus of plaats moest dus ook overeenstemmen met de plaats Reigersvliet waar in de XIIIe eeuw het Oude Zwin uitmondde ⁽²⁾. Het oorspronkelijk Reigersvliet lag dus ook ten Oosten van Westkapelle. In den beginne was Reigersvliet eigenlijk een leenhof, waarvan wij wellicht den naam reeds ontmoeten vanaf de XIIe eeuw voor de aanduiding van personen ⁽³⁾. De juiste ligging van dit leenhof dat de kern van het later veel uitgestrekter goed van Reigersvliet was, kunnen wij terugvinden met behulp van ommeloopers der XVIe eeuw en later en ook met de studie der kaarten van de streek ten Oosten van Westkapelle.

Een ommelooper van de watering van *Groot Reygaersvliet* van 1567-1577, geeft namelijk de volgende beschrijving van het 26^e begin ⁽⁴⁾: « *Beghinnende verre oost van daer in de prochie van Westcappelle noortoost van de kercke, tusschen den oostdyck in 't ghescheet van de waterynghe van Grevenynghe an de noortoostsyde, 't Oude Swin an de westsyde, streckende alsoo suutwaert tot an den heerwech die van Westcappelle*

(1) Zie boven bl. 1033.

(2) Benevens de boven geziene teksten, vinden wij een zeer duidelijke aanwijzing nopens Reigersvliet als plaats waar het Oude Zwin uitmondde in een akte van 3 Februari 1324 van de Fransche abdij van Saint Quentin en l'Île (Vermandois), die spreekt over de tienden en renten dezer abdij in de streek van Oostkerke. Ziehier den tekst: « *in loco nuncupato Reingersvliete qui quidem locus dicitur Antiquum Zuin...* » (Cartularium der voormelde abdij van 1386, in de *Archives Nationales te Parijs*, LL 1016, f° 48.)

(3) DE FLOU, *Woordenb.* XIII, col. 406-407, s. v. *Reigersvliet*.

(4) *Staatsarchief te Brugge*, Fonds Jonckheere.

street naer Houcke, ende es 't beloop daer de *hofstede van Reygarsvliet* in licht ende diverssche cleene hofstekens in staen ; van noorden in ».

Het 26^e begin van die watering, zooals het hier beschreven staat, vinden wij terug op de kaarten van die watering uit de xviii^e en het begin der xix^e eeuw ⁽¹⁾. Het is begrensd door het Oude Zwin ten Noordoosten, door den *oost ofte blooloosen dyck* ten Oosten en door den ouden weg van Westkapelle naar Hoeke ten Westen. Dit begin is « 't beloop daer de *hofstede van Reygarsvliet* in licht... ». Zou men daarmede soms niet het leenhof van Reigersvliet bedoelen? In alle geval op een *Caerte figuratyve van het Leengoet genaempt 't hof van Reygarsvliet*, door landmeter Verplancke in 1714 ⁽²⁾, vinden wij den volgenden uitleg op het N° 1 van zijn *Caerte*: « eene cromme haeckende platse saylant mette mote en wal wylent het *hof van Reygersvliet* tsamen groot 8 : 2 : 60 ». Dezelfde *Caerte* plaatst dit hof, zijnde een vierkant stuk grond met in het midden een kleine vierkante plaats die door een gracht omsloten is, in het 26^e begin van de watering van Groot Reigersvliet tusschen den *oost ofte blooloosen dijk* (die er de Oostergrens van uitmaakt), en den verder afgelegene *wech van de Swin brugghe naer Houcke brugghe*. Op een kleinen afstand van den Zuidkant ligt een andere weg die N° 2 draagt. De tekst die erbij komt en volgt op den hier juist boven gegeven tekst van N° 1, is de volgende: « N° 2. Suut daeran een dreve streckende van 't gescheet van de waterijnghe westwaert totten heerwech, groot 0 : 0 : 44 ». Die weg loopt dus van de scheiding van de watering (van Reigersvliet, hier wordt dus den oost of blooloosen dijk bedoeld) ⁽³⁾ naar den voornoemden weg naar Hoeke brug. Langs den Noordkant vinden wij geen nabijelegen grens, alleen het Oude Zwin lag in die richting doch op een merkeliijken afstand.

(1) *Staatsarch. Brugge*, Kaarten en Plans, Nrs 519, 570, 733 ; en de « *Caert van de ligging der geunieerde watering van Eyensluis en Groot-reygarsvliet* », op 1/40.000^e door P. DRUBBELE, Bruges, Établissement lithographique et typographique de Daveluy, 1838.

(2) *Staatsarchief te Brugge*, Kaarten en plans K. Mestdagh, Nr 1897a.

(3) Hier kan niet de « *dyck van Grevenijnghe* » bedoeld zijn tot waar die weg doorloopt, want die dijk was geen scheiding of grens van een watering.

Welnu al de hieraangegeven aanduidingen en ook het stuk grond waar vroeger het leenhof lag, vinden wij nu nog op de topografische kaart van België op 1/20.000^e (1). Het is namelijk een vierkant stuk grond met een omheining in ijzerdraad en met een oppervlakte van ongeveer 1500 m², gelegen op een 200 à 250 meter ten Oosten van de sectie gelegen op 1400 à 1500 meter langs den huidige steenweg van Westkapelle naar Hoeke, en ongeveer een 700 m. ten Zuiden van de « Zwinnevaart » die een overblijfsel is van het Oude Zwin. Dit stuk grond grenst ten Oosten aan een dijk die niets anders is dan de Oost of Blooloozen dijk. Ten Zuiden grenst het aan een landweg die de even boven geziene *dreve* is, en op ongeveer 140 m. ten Westen ervan is dan nog een andere landweg, de vroegere « *heerwech* of *wech van de Swin brugghe naer Houcke brugghe* » van het plan van 1714.

Daar moet dus de kern geweest zijn van de plaats Reigersvliet die wij vanaf de XIIIe eeuw regelmatig ontmoeten in de teksten. Dat de naam reeds in de XIIIe eeuw op een veel uitgestrekter gebied dan het even geziene leenhof werd toegepast bewijst het feit dat het de plaats aanduidde waar het Oude Zwin uitmondde, dat zooals wij komen te zien verscheidene hectometers meer ten Noorden lag, en vooral het feit dat de naam op een uitgestrekt gebied was overgegaan, namelijk de watering van Reigersvliet later Groot Reigersvliet (2).

Nu wij weten dat het 26^e begin van Groot Reigersvliet de kern van de plaats Reigersvliet bevatte, blijft er ons nog uit te maken op welk punt van dit begin of in de nabijheid ervan het Oude Zwin uitmondde en eindigde.

Aangezien de inspectie van dien waterloop in 1556 begon vanaf Quintin sluus dat ten Oosten van Westkapelle lag en dus in de nabijheid van Reigersvliet, moest daar ongeveer het uiterste punt gelegen zijn. Daarbij brengt de naam Quintin sluus ook het zijne bij om dit te doen aannemen. Immers, zooals wij zagen, diende het Oude Zwin alleszins reeds van in de

(1) Feuille V, planchette N° 6 (Westcappelle).

(2) Over het bestaan der watering Reigersvliet in de XIIIe eeuw, zie VAN DE PUTTE, *Chronica et Cartularium de Dunis*, bl. 634-635.

xiii^e eeuw voor de waterafvoer van een groot deel van het gebied der watering Reigersvliet wat zeker een aanduiding is van het bestaan van een sluis aan of nabij de uitmonding om de afwatering te regelen. Wat meer is, deze waterloop die zonder afsperring ten alle tijde aan het binnendringen van het zeewater blootgesteld was, zou een voortdurend gevaar hebben uitgemaakt voor het gebied waardoor het vloeide en ook voor de stad Brugge ⁽¹⁾. Zoo zou men bij een eerste zicht van den aangehaalden tekst van 1556 geneigd zijn te denken dat Quintin sluis die bepaalde sluis zou zijn ⁽²⁾.

Met volle zekerheid hebben wij de ligging en beteekenis van Quintin sluis niet kunnen vaststellen. Alleen hebben wij kunnen uitmaken dat er een *Quintken sluis* zoo niet op dan toch heel dicht bij het voormalig Oude Zwin lag, namelijk op de scheiding tusschen het 15^e en het 16^e begin van de watering van Groot Reigersvliet ⁽³⁾. Wij bestatigen ook dat een kanaaltje

(1) Dit zien wij bevestigd door het feit dat de stad Brugge het overvloedige water van haar gebied afleidt door het Oude Zwin langs de sluis van Reigersvliet. Zie daarover verder bl. 1045, nota 2.

(2) Quintin sluis bestond reeds in de eerste helft der xv^e eeuw. Wij vinden het vermeld in een ommelooper van de watering van Reigersvliet van 1447 (*Arch. St Jans-hospitaal Brugge*, Register A Nr 8): « ... ende es 't Houde Zwin, streckende westwaerts toot *Quintkins* sluis. » (f° 400 v.).

(3) Dit komt duidelijk voor in de beschrijving van het 15^e begin van een ommelooper van de watering van *Groot Reygaersvliet* van 1567-1577 (*Staatsarchief te Brugge*, Fonds Jonckheere). Aldus luidt deze tekst: « Beghinnende in de prochie van Waestcappelle verre noortoost van de kercke an de zuudtsyde van de hofstede toebehoorende myn heere van Meulebeque ghenaeemt de hofstede in Palinck huuse, daer Hc Aertsin up wuent, tusschen den dyck jeghens 't nieulant ende d'hoostdyck beede, an de zuudtoostsyde wylent 't Oude Zwyn, streckende van de voorseyde hofstede zuudtwestwaert tot an *Quintken sluis*, jeghens 't naervolghende beghin an de noordwestzyde; van den noordtoosthoek in. » Om dezen tekst goed te begrijpen is het noodzakelijk kaarten van Groot Reigersvliet te raadplegen. Aldus vinden wij al die gegevens terug op de kaarten Nrs 519, 570; 733 van het Staatsarch. te Brugge die ommeloopers zijn van Groot Reigersvliet uit de xviii^e eeuw, alsook op de kaart van Eyensluis en Groot Reigersvliet door P. Drubbele, van 1838 (op 1/40.000^e). Op de huidige *topografische kaart van Belye op 1.20.000^e* (feuille V.pl. N° 6) zien wij in de verlenging van den vroegeren Oostdijk die op 300 m. ten Zuid-

komende van Westkapelle, dat de grens vormde tusschen het 16^e en het 35^e begin dezer watering en vervolgens in het Oude Zwin liep, genoemd werd : « *waterganck ghenaeft Quintkens sluus* » (1).

Daar Quintkens sluus in de xvii^e eeuw schijnt verdwenen te zijn (2) en daar de ommeloopers van Groot Reigersvliet en Westkapelle van dien tijd en van later altijd herhalen wat wij vinden in den ommelooper van 1567-1577, is het ons niet mogelijk geweest door de latere teksten klaar te zien in het stelsel van sluizen te Reigersvliet.

Uit den oudsten ommelooper van de watering van Reigersvliet die wij onderzocht hebben en die dagteekent uit 1447 (3), doch waarvan de begins heelemaal niet overeenstemmen met de begins zooals ze aangegeven zijn in de ommeloopers der xvi^e eeuw en later, noch met de bewaarde kaarten, meenen wij evenwel te kunnen vaststellen dat er hoofdzakelijk twee sluizen lagen op het Oude Zwin te Reigersvliet (4). Een ervan waar-

westen van Schapen-Brug de Zwinnevaart bereikt, een kleine gracht. Daar lag het kanaaltje dat in de xviii^e eeuw de grens tusschen het 15^e en 16^e begin vormde, en daar ergens lag « Quintken sluus ». (Zie verder bl. 1046 nota 4 en bl. 1048).

(1) Ziehier de beschrijving van het 16^e begin (zelfde ommelooper als in vorige nota) : « Beghinnende an de noortsyde daeran ende an de noortsyde van den brusschen bilck, west by de hofstede... in Palinckhuuse, tusschen 't ghescheet van de twee beginne ende den adere an de noortwestzyde 't lant van de waterynghe dat wyllent 't Oude Zwyn was meest veurmeens ande zuudtoostzyde, streckende metten zuudwestzyde an den *waterganck ghenaeft Quintkens sluus* die compt vuuten dorpe van Waescappelle ; van den noordtoosthouck in ». Na vergelijking van deze gegevens met die van de in vorige nota vermelde kaarten, kunnen wij den *waterganck ghenaeft Quintkens sluus* ook op dezelfde topogr. kaart terugvinden. Het is namelijk het waterloopje geheeten *watergang* dat van uit de richting van Westkapelle-dorp komt en op ongeveer 900 meter ten Zuid-westen van Schapen Brug en een 200 m. ten N. N. O. van den weg van Westkapelle naar Lapscheure de Zwinnevaart bereikt.

(2) In een ommelooper met de inkomsten van de abdij van St Quentin en l'Ile van 1680 (*Staatsarchief te Brugge*. Kerkelijk archief Nr 416 f° 73 v.) spreekt men van : « *le lieu ou Quintinus slus souloit avoir esté...* »

(3) *Archief van het Sint-Jans-hospitaal te Brugge*. Register A Nr 8.

(4) « *tusschen den twee andren sluusen van Reghers vliete...* » Wat verder

van wij de ligging hebben kunnen bepalen met behulp van de andere elementen uit de beschrijving van het begin waarin ze vermeld wordt, schijnt ten volle overeen te stemmen, wat de ligging betreft, met die van Quintin sluus op de scheiding van het 15^e en het 16^e begin van Groot Reigersvliet ⁽¹⁾.

Er blijft ons nog de ligging van de tweede sluis van Reigersvliet op het Oude Zwin te bepalen.

In de Brugsche stadsrekeningen vinden wij onder meer vanaf het begin der xiv^e eeuw geregeld vermeldingen van een sluis te Reigersvliet. Wij vinden ze namelijk voor de eerste maal uitdrukkelijk vermeld in de rekening van 1332-1333 ⁽²⁾: «Janne Walkiere te ere *nieuwer sluus* boef die ghemaect was te *Reinghers vliete*, metsgaders dien van den Vrien, waer of dat die van Brughe betaelden de ene helt ende die van den Vrien d'ander heelt, dus zo comt up onse deel daer of dat Jan vorseid sculdich es rekeninghe te doen 240 lb. » ⁽³⁾. Deze tekst toont onder meer dat er vroeger reeds een sluis bestond te Reigersvliet vermits de stad Brugge samen met het Vrije er een nieuwe doet maken ⁽⁴⁾.

nopens denzelfden grond : « *ende lopt allomme tusschen den Ouden Zwene da comt van beden ouden sluusen allomme...* » (f° 400 .v). Wat verder op hetzelfde f^o wordt er nog gesproken van : « *ende es 't Houde Zwin streckende westwaerts toot Quintkins sluus* ». Die laatste tekst schijnt aan te duiden dat Quintkins sluus op het Oude Zwin lag.

(1) De beschrijving van het 121^e begin (f° 355v.), waar ze in voorkomt luidt als volgt : « Dit begint bet westen daer an der *sluus van Reyghersvliete* an de zuud zyde van den Houden Zweene ende an de westzyde van der waterynghe van Oost dike in den houc van beeden, up 't lant dat men heet de mulenewerf... ». De watering van Oostdijke is hier naar alle waarschijnlijkheid een kanaaltje dat langs den Oostdijk of door het land genaamd Oostdijk, dat daar bij lag, liep. Volgens de beschrijving vormde het samen met het Oude Zwin een hoek, en in dien hoek lag een « sluis van Reyghersvliete ». Dit komt overeen met de plaats waar den Oostdijk het Oude Zwin bereikt dus op een 300 m. ten Zuidwesten van het huidige Schapenbrug.

(2) f° 95.

(3) Het Brugsche Vrije komt hier wellicht tusschen in de helft der onkosten omdat er verscheidene wateringen die langs het Oude Zwin lagen en die tot het grondgebied van het Vrije behoorden, gebruik maakten van het Oude Zwin als afwateringskanaal voor hun gronden.

(4) In de rekening van 1331-1332 (f° 94v.), is er reeds spraak van den

De rekening van het volgende jaar toont uitdrukkelijk dat die sluis van Reigersvliet op het Oude Zwin lag : « Janne Walkiere, van dat hi ghepynt heeft bin alden jare over onse stede *ter sluis van Reingheersvliete upt Oude Zwein...* » (1).

In 1361-1362 doet Brugge nogmaals onkosten aan die sluis : « Uutgheven Ryquaerd Macharise van costen van der *speye te Reingheersvliete* » (2). In 1389-1390 en later vinden wij eveneens dergelijke uitgaven (3).

Die sluis zooals wij door de voorgaande teksten hebben kunnen nagaan behoorde, alleszins gedeeltelijk, aan de stad Brugge toe. Het voortdurende toezicht en de werken die door die stad ondernomen werden schijnen ons een voldoende bewijs.

Waar lag nu die sluis van Reigersvliet?

Geen der geziene teksten geeft daarover juiste aanduidingen. Echter in den reeds vermelden ommelooper van Groot Reigersvliet van 1567-1577, vinden wij bij de beschrijving van het 1^e begin het volgende (4) : « Beghinnende in de prochie van Waestcappelle noordt oost van der kercke ende an de noortsyde van daer wylenct de *Oude Sluuse lach, nu zynde den Brusschen bilck*, ter hofstede daer Heijndrijck Aertsin up wuendt toebehoorende Joncheer Chaerles filius Philips de Beer, heere van Muelebeke ende es ghenaept de hofstede ten

sluismeester van Reigersvliet, dus bestond daar reeds vroeger een sluis die aan Brugge toebehoorde : « Jan Walkier ysent te Rengheersvliete metten sluismeester up den 26 sten dach van den ouste ».

(1) Stadsrekening 1333-1334, f° 90v.

(2) Stadsrekening van Brugge 1361-1362, f° 58. In deze zelfde rekening (Gill. *Inventaire*, III, p. 342, nota 1) zien wij dat de stad Brugge voor een vierde tusschenkomt in de kosten die voor de sluis van Reigersvliet gedaan worden, omdat ze langs die sluis het overtollige water van haar gebied afleidt : « ghegheven Ryquaerd Macharise ende den beleeders van der speye van Reingheersvliete, van werke ende costen ghedaen binnen desen jare an de vorsede speye, daer de stede of sculdich es te betaene tvierendeel van den costen van dat de vorsede speye cost te makene mids datter de stede ute watren moet alst der stede voucht... ».

(3) Idem, 1389 - 1390, f° 76 ; 1401-1402, f° 97 v. enz.

(4) *Staatsarchief te Brugge*, Fonds Jonckheere.

Palijnchuisse, liggende in 't gescheet van dese waterynghe ende de waterynghe van Valckaertsgoote ». Daar wordt er gesproken van een plaats waar vroeger de *Oude sluuse* gelegen was, en die plaats heet in de xvi^e eeuw de Brugsche weide (*Brusschen bilck*). De reeds meermaals aangehaalde kaarten van Groot Reigersvliet uit de xviii^e en het begin der xix^e eeuw ⁽¹⁾ die in alles overeenkomen met de beschrijving uit dien ommelooper, doen ons den « Brusschen bilck » plaatsen in het 15^e begin van Groot Reigersvliet. In de algemeene beschrijving van dit begin wordt er van die Brugsche weide niet gesproken ⁽²⁾, doch in de onderverdelingen van hetzelfde begin waarvan de totale oppervlakte 18 gemete 95 roeden bedraagt, vinden wij de Brugsche weide met een oppervlakte van 9 gemete ; zij was dus maar een deel van het 15^e begin. In een ommelooper van Westkapelle van het jaar 1674, vinden wij een kleine teekening met den waterloop die de scheiding uitmaakte tusschen het 15^e en het 16^e begin en het gebied dat er langs lag ; daar zien wij langs den kant van het 15^e begin de woorden : « brusschen bilcq 15^e begin » ⁽³⁾. De Brugsche weide lag dus in het 15^e begin en strekte zich westwaarts uit tot aan het 16^e dat begrensd was door den Kalverkee dijk ⁽⁴⁾.

(1) *Staatsarchief te Brugge*, Kaarten en plans Nrs 519, 570, 733, alsook de kaart van Eyensluis en Gr. Reigersvliet door P. Drubbele (1838).

(2) Zie boven bl. 1042 nota 3.

(3) *Staatsarchief te Brugge*, Aanwinsten Nr 3590, f° 53bis.

(4) De Kalverkee dijk, die later schijnt verlegd te zijn, kan men zien op de plaats waar wij hem hier aanduiden, op de kaart van Pourbus met de streek ten Noordoosten van Brugge (zie plaat bij dit werk). Deze kaart die ongeveer uit denzelfden tijd dagteekent als den ommelooper waaruit wij de beschrijving van het 1^e begin van Groot Reigersvliet gaven, geeft dien dijk aan als den *Zomer wech*. Hij komt uit juist tegenover den Oostdijk waarvan wij boven de ligging bepaald hebben (dus een 300 m. ten Zuidwesten van het huidige Schapenbrug). De Kalverkeedijk was zooals de meeste dijken een weg (zie DE FLOU, *Woordenb.* VI, col. 1195-1196, s. v. *Kalverkeet dijk*), vandaar de naam *Zomer wech*. Die weg kwam van tusschen Knokke en Heist, ten N. en ten N. O. van Westkapelle, tot aan het Oude Zwin, juist tegenover den Oostdijk. Wij vinden hem eveneens als *Somer straele* op de kaart Nr 733 uit het Staatsarchief te Brugge (Kaart van de watering van Gr. Reigersvliet). Hij eindigt daar bij het 15^e begin

De Brugsche weide strekte zich — naar wij kunnen uitmaken uit heel nauwkeurige kaarten van het einde der XVIIIe eeuw, die bijna in alles overeenstemmen met de gegevens der ommeloopers uit de XVIe eeuw — Oostwaarts langs het vroegere Oude Zwin uit tot op de hoogte waar het voormalige Schapenbrug lag, dus een 80 tal meter beneden het huidige Schapenbrug ⁽¹⁾.

Boven zagen wij dat er te Reigersvliet 2 sluizen schijnen bestaan te hebben op het Oude Zwin, en dat één ervan met de ligging van Quintin sluus overeenstemt.

De *Oude Sluuse* gelegen op de plaats die later Brugsche weide werd genaamd, schijnt wel de tweede sluis van Reigersvliet te zijn. Ze lag alleszins op het voormalige Oude Zwin zooals wij uit de ligging van den *Brusschen bilck* of Brugsche weide kunnen uitmaken.

De juiste plaats kunnen wij evenwel niet vaststellen met behulp der teksten of latere kaarten. De eenige kaart die ons daarover kan inlichten en die de oudste en tevens de beste voor die streek is, is de kaart van Pourbus met de streek ten Noordoosten van Brugge ⁽²⁾. Op de hoogte waar in de verlenging van den Oostdijk de 2 dijken beginnen die den vroegeren zeearm insluiten, en op een kleine afstand ten Westen ervan gaat het Oude

van de watering en wordt voortgezet door een gracht. Wij vinden hem terug op de kaart van 1838 van Drubbele als *Kalverkeet dyck*. Daar loopt hij langs het 15^e begin heen tot aan het vroegere Schapenbrug.

(1) De ommeloper van Gr. Reigersvliet van 1567-1577 (*Staatsarch. Brugge*. Fonds Jonckheere) geeft als oppervlakte van de Brugsche weide 9 gemeten. Op de *Caerte Figurative van een Leengoed ende Heerlyckheydt ghenaeemt de Calverkeete* (einde XVIIIe eeuw) zien wij dat 't XVe begin Groot Reigarsvliet langs het voormalige Oude Zwin weideland is, dat in twee stukken is ingedeeld, het eene komt vanaf de grens van het 16^e begin tot aan een weg die eindigt aan de brug van *Schaep Brugge* die over het kanaaltje loopt dat toen nog overbleef van het Oude Zwin. Het tweede stuk begint langs de overzijde van dien weg. Welnu dit eerste stuk bevat — benevens land dat slechts later bijgewonnen is uit de kleine zeearm die vroeger de mond van het Oude Zwin uitmaakte en een paar andere kleine stukjes — ongeveer 9 gemeten, en komt naar alle waarschijnlijkheid overeen met de Brugsche weide uit de XVIe eeuw (*Staatsarch. Brugge*, Kaarten en plans, collectie Mestdagh 1894 a).

(2) Zie de plaat bij ons werk.

Zwin door den *Zomer wech* of Kalverkeedijk ⁽¹⁾. Daar moest, voor zoover wij het kunnen vaststellen, *Quintin sluus* liggen. Het is de eenige plaats op de scheiding tusschen het 15^e en 16^e begin van Groot Reigersvliet waar een sluis van een zeker belang kan gelegen hebben.

Voorbij den Kalverkeedijk loopt het Oude Zwin op een kleinen afstand langs den linker dijk van den zeearm doch er buiten, om dan op de plaats waar een vertakking van den *Zomer wech* of Kalverkeedijk ook den linker dijk van den zee-arm bereikt, door dienzelfden linker dijk te dringen en zich in den vroegeren zeearm te werpen. Op die plaats moest volgens ons die *Oude sluuse* liggen die de 2^e sluis van Reigersvliet schijnt geweest te zijn. Die plaats voor zoover de latere kaarten ons toelaten het te bepalen, moet overeenstemmen met het vroegere Schapenbrug dat een 80tal meter beneden het huidige Schapenbrug lag ⁽²⁾.

Daar eindigde dus voor zoover wij het uit de kaart van Pourbus en de oudere gegevens kunnen opmaken, het Oude Zwin zooals wij het aangegeven vinden in de teksten der XIIIe en XIVe eeuw. De kaart van Pourbus en de teksten doen ons besluiten dat het tot daar het uitzicht van een kanaal moest hebben van in de XIIIe eeuw.

Voorbij den Kalverkeet dijk (*Zomer wech*) en den Oostdijk begon de kleine zeearm die de uitmonding van het Oude Zwin vormde. Het was een inham door de breede mond van het eigenlijke Zwin in de richting van de plaats Reigersvliet gevormd. Het is eveneens op de diezelfde kaart van Pourbus dat wij ons het best een idee kunnen vormen van de ligging en

(1) Zie boven bl. 1046 nota 4.

(2) Die vertakking van den *Zomer wech* of Kalverkeedijk is niets anders dan de vertakking die wij op de kaart van Drubbele van 1838 langs het 15^e begin van Gr. Reigersvliet zien gaan tot aan het vroeger Schapen brug (zie bl. 1046 nota 4). Wij vinden den Kalverkeedijk met zijn vertakking naar het vroegere Schapen brug op de kaart Nr 1894a van de collectie K. Mestdagh uit het Staatsarchief te Brugge, die wij op bl. 1047 nota 1 besproken hebben. Het is namelijk de weg die de grens vormt tusschen de Brugsche weide en het verder Noordoostelijk gelegen deel van het 15^e begin.

uitgestrektheid van dien zeearm. Daar zien wij voorbij de plaats waar Zomer wech en Oostdijk samenkomen op het Oude Zwin — plaats waar wij Quintin sluus of een der sluizen van Reigersvliet hebben geplaatst — en namelijk in de verlenging van den Oostdijk, twee dijken beginnen die stilaan uiteengaan. Zij zijn nog al onregelmatig en sluiten een kronkelende waterloop in, die een overblijfsel is van de vroeger veel breedere wateroppervlakte die in de XIIIe eeuw wellicht nog gansch de ruimte tusschen die twee dijken bedekte. Op de plaats waar de *Scorre* van de mond van het eigenlijke Zwin begint is het vroeger zeearmtje afgesloten door een dwarsliggenden dijk, en was toen (einde XVIe eeuw) misschien in verbinding gebleven met het eigenlijke Zwin langs een sluis in dien dijk, ofwel gebeurde de uitwatering van het Oude Zwin door het Nieuwe Zwin of Groot Zwin dat hier op de kaart van Pourbus *watroganc van Reigaerts vliet* wordt geheeten, en die in het eigenlijke Zwin kwam bij de plaats waar later het fort Sint Donaas gelegen was ⁽¹⁾.

Die twee dijken van den vroegeren zeearm van het Oude Zwin zijn eveneens duidelijk te zien op de twee kaarten van de streek van Oostkerke (XVIIe eeuw) van de abdij van St. Quentin en l'Ile ⁽²⁾.

Als wij nu rekening houden met de voortdurende aanspoeling van grond in het Zwin en den achteruitgang van de wateroppervlakte, dan meenen wij wel te mogen besluiten dat in de XIIIe en bij het begin der XIVe eeuw (dus 200 tot 300 jaar voor onze oudste kaart) het eigenlijke Zwin ten Noordoosten van Westkapelle een soort inham had, die de mond vormde van het Oude Zwin, doch oorspronkelijk aangezien werd als niet tot den loop van het Oude Zwin behorende, maar als een insprong van de zee zooals wij dit verder voor het eigenlijk Zwin eveneens zullen zien.

Ook de teksten laten ons toe het vroegere bestaan van dien kleinen zeearm na te gaan. In de *Kueren, ordonnancien ende statuten van der stede van der Mude ende Waterrechte van ouden*

(1) Voor het Nieuw Zwin, zie verder § II, 3°.

(2) *Staatsarchief te Brugge*. Kaarten en plans Nrs 561 en 747.

tyden ghemaect by burchmeesters, scepenen ende den bailliu der zelve stede. Ende zo men die van nu voordan useren zal vernieuwt ende ghepublycrt, die herzien werden in 1510, doch eigenlijk grootendeels van vroeger schijnen te dagteekenen ⁽¹⁾, vinden wij het volgende: « Ende jnshelycx ne gheene scepen uten Zwene westwaerdt zeylende, ne zullen gheen volck jn nemen, achter dien dat onder 't seyl es, ende zo verre gheseylt es, dat leden es de *havene van Reyghersvliete* » ⁽²⁾. In die verordeningen wordt als vertrek- en aankomsthaven voor de schepen in het Zwin, Sluis en Mude bedoeld. De schepen die vandaar uit in Westelijke richting zeilen, gaan dus voorbij de haven van Reigersvliet. Die haven van Reigersvliet lag ten Westen van het Zwin, en zal wel niets anders beteekenen dan de kleine zee-arm die de mond vormt van het Oude Zwin. Dit wordt ons bevestigd door een ommelooper van de watering van Greveninge van 1654 ⁽³⁾. In de beschrijving van het 30^e, 31^e, 32^e en 33^e begin is er telkenmale spraak van de *grootte guele van Reygarsvliet* ⁽⁴⁾. Wij vinden die begins van Greveninge en ook de *geule van Groot Reygarsvliet* geteekend op een kaart uit het einde der XVIIIe eeuw ⁽⁵⁾. Ze begint op de hoogte van het 28^e begin van Greveninge, vanaf een *houtten heule* en loopt ongeveer tot op de hoogte van den Zee dijk. Verder is ze in verbinding met een *Creke*. Vanaf den Oostdijk waar wij het begin van dien zee-arm geplaatst hebben totaan de *houtten heule* of het begin der *geule* is de *Isabelle vaerd* (de tegenwoordige

(1) GILLIODTS, *Coutumes des petites villes et seigneuries enclavées*, III, bl. 300 et sq. (*Coutume de Mude*).

(2) *Op. cit.* bl. 303.

(3) *Staatsarchief te Brugge*, Fonds Jonckheere. Ommelooper van de watering van Greveninge.

(4) 30e begin: « ...tot an de grootte guele van Reygarsvliet »; 31e begin: « an de suutsyde van de grootte guele van Reygarsvliet... »; 32^e begin: « streckende alsoo noortwestwaert tot an de grootte guele van Reygarsvliet »; 33^e begin: « ende an de suutsyde van de grootte guele van Reygarsvliet... ».

(5) « Croquis der emplacements van wilent de oude Isabelle sluijse ende actuele nieuwe Isabelle sluijse geconstrueert 1785 mitsgaeders van de swarte sluijse met de naest gelegen geleeden ende waetergangen... ». Die kaart is onderteekend door een Gilliodts en een Drubbele. *Staatsarch. Brugge*, Kaart n° 732.

Jezuïeten vaart) ⁽¹⁾, doch langs weerszijden ervan zien wij nog de overblijfsels van een vroegeren waterloop *oude adere*, die wel overstemt met den waterloop die wij op de kaart van Pourbus zien kronkelen tusschen de dijken die den vroegeren zeearm van het Oude Zwin insluiten. Dit deel van het kanaal dat op de even vermelde kaart van de xviii^e eeuw Isabelle vaerd wordt geheeten en dat tot de huidige Jezuïeten vaart behoort, alsook de voortzetting ervan of de *geule van Groot Reygersvliet*, is niets anders dan hetgeen overblijft van de vroegere uitmonding van het Oude Zwin, de kleine zeearm of de *havene van Reyghersvliete*.

Op de kaart van de xviii^e eeuw ligt dit alles vanaf den Oostdijk binnen dijken die genoemd worden : *dijck van 't nieuwlant*, ofwel *dijck*, ofwel nog *dyck van 't nieuwlant nu saeijlant*.

Die dijken van 't *nieuwlant* zijn niets anders dan de twee dijken waartusschen de voormalige kleine zeearm van het Oude Zwin werd ingesloten. Hun naam is gemakkelijk te begrijpen ; dit *nieuwlant* (terra nova) is niets anders dan poldergrond gewonnen uit dien kleinen zeearm. Wij vinden daar nieuw land vermeld vanaf de xvi^e eeuw en namelijk in het 15^e begin van Groot Reigersvliet ⁽²⁾. Wij vinden ook den dijk van het nieuw land vermeld in de xvii^e eeuw in het daareven besproken 30^e begin van de watering van Greveninge ⁽³⁾.

Door dit alles kunnen wij vaststellen dat het Oude Zwin in de xiii^e - xiv^e eeuw, vanaf een 280 meter ten Zuidwesten van het huidige Schapenbrug een zeearm begon te vormen die

(1) De *Isabelle vaerd* op die kaart is niets anders dan de tegenwoordige Jezuïetenvaart. De eigenlijke Isabella vaart, zooals wij die nu op de kaarten vinden is daar ook aangeduid doch met den naam van *nieuw geleet*.

(2) Zie boven bl. 1042 nota 3. Vroeger reeds vinden wij schorren in de mond van het Oude Zwin « *entre lesquelz deux schors cuert une eaue appellee le Vliet de Reyghervliete* » 1426. (DE FLOU. *Woordenb.* XIII, col. 409, s. v. *Reigersvliet*.) Hier wordt (in 1426) de zeearm of mond van het Oude Zwin *Vliet de Reyghervliete* geheeten.

(3) « ... an de westsyde van den seedycq jeghens 't hasegars an de oostsyde streckende van den *dyck van 't nieuland...* » Ommelooper van Greveninge (1654) *Staatsarch. te Brugge*. Fonds Jonckheere.

stilaan verbreedde en die ongeveer op de hoogte van het tegenwoordige Hazegras het eigenlijke Zwin bereikte.

Het Oude Zwin was de grens tusschen verscheidene wateringen. Op den linker oever lag de watering van Reigersvliet, later Groot Reigersvliet en daar waar de zeearm begon die van Valkaertsgote. Op den rechter oever lag eerst die van *tusschen beeden Zweenen*, dan die van Romboutswerve; verder de kerkewatering van Oostkerke, de watering van 's Heer Baselis Houck, dan nog een deel van Reigersvliet en ten slotte die van Greveninge ⁽¹⁾.

Heden ten dage kan men nog gemakkelijk den loop van het Oude Zwin vervolgen op de topografische kaart van België op 1/20.000^e ⁽²⁾. Het deel tusschen Brugge en Peereboome werd gedempt bij het begin der xix^e eeuw. Het liep langs den tegenwoordigen steenweg van Brugge naar Eienbroek (Oostkerke) op den Oostkant ervan. Van-af Peereboome is er nu nog een kleine waterloop die de bedding van het Oude Zwin volgt, en die eerst kanaal van Eyenbroek heet, en daarna Zwinnevaart. De Zwinnevaart vanaf Schapenbrug, wordt voortgezet door de Jezuïeten vaart die loopt waar oorspronkelijk de breede mond of zeearm van het Oude Zwin lag.

Aan wie behoorde het Oude Zwin?

Zooals wij boven zagen was het de stad Brugge die zich vooral bezighield met de sluis te Reigersvliet aan de uitmonding van het Oude Zwin in den kleinen zeearm. De plaats waar die sluis gelegen was werd later Brugsche weide geheeten. Dit bewijst wel degelijk dat die stad rechten uitoefende op die plaats. Het is overigens duidelijk op te maken uit de reeds geziene teksten dat Brugge op gansch den loop van het Oude

(1) *Staatsarchief te Brugge*. Kaarten en plans Nrs 733, 519, 570, 664, en 670. De kleine watering *tusschen beeden Zweenen*, waarover wij in een volgende bijdrage hopen te handelen, lag tusschen de Reie en het Oude Zwin in de nabijheid van Koolkerke (zie de kaart bij dit werk), en werd in de xvii^e eeuw versmolten met de watering van Romboutswerve.

(2) Feuille XIII. planchette Nr 1 (Bruges) en Feuille V, pl. Nrs 5 (Heyst) en 6 (Westcappelle).

Zwin, vanaf het gebied van die stad zelf tot de plaats waar het eindigde als kanaal in de XIIIe eeuw (Reigersvliet en wel bepaald de sluis die moest gelegen zijn daar waar het in den zee-arm vloeiide, dus een 80tal meter ten Zuidwesten van het huidige Schapenbrug), zekere rechten uitoefende.

De reeds verscheidene malen vermelde akte van 1267 die spreekt van het Oude Zwin als de *yeauwe qui vient de Brugez vers Reyngheersvliete*, toont ons dat de rechten van Brugge daar in aanmerking genomen worden, vermits Damme bij het aanleggen van een gracht dienende om het water van het Oude Zwin te kunnen aanwenden voor een molen aldaar, eerst en vooral de rechten van de stad Brugge moet eerbiedigen ⁽¹⁾.

Wij hebben nog andere meer afdoende bewijzen van dat bezit :

1° Door het register met de bezittingen van Brugge van 1334-1335 waar wij zien dat die stad al de gronden langs het Oude Zwin tusschen de Koolkerksche poort en Pylyersdam, die met den Oostdijk moet overeenkomen, (dus ongeveer gansch het Oude Zwin, als kanaal), verhuurt ⁽²⁾. De verdere gronden die waarschijnlijk moerassig waren — aangezien ze in den kleinen zee-arm of mond van het Oude Zwin moesten liggen — en die niets opbrachten, worden eveneens opgesomd onder de bezittingen van de stad als « *Die aventure van den Ouden Zweine* » ⁽³⁾.

(1) « Et si doivent avoir cil du Dam le yeauwe, qui vient de Brugez vers Reingheersvliete à ces molin devant dit et à ces nouveuz molin, se il les faisoient, sauf ce que il en doivent laisier avoir à ceaulz de Bruges soufissamment parmi l'ensengne ki sera mise au vies dam ». Gilliodts, Coutume de Damme Nr XI bl. 176. Het woord « *l'ensengne* » wordt aldus aangegeven in den « Premier Cartulaire de Flandre » (f° 25, pièce 69) uit de Archives départementales du Nord te Rijsel. Het is niet « *censaigne* » zooals Warnkönig en Gilliodts het geven.

(2) Zie boven bl. 1033 en nota 2. Pylyersdam lag bij het Oude Zwin en schijnt ongeveer overeen te komen met den Oostdijk (zie DE FLOU, *Woor-denb.* XI, col. 872 en XII, col. 713 sub verbiis *Oostdijck* en *Pilisers dam*) 't Was immers ook daar dat de inham of uitmonding van het Oude Zwin begon en vandaar af dat er kon spraak zijn van « *aventure* » van het Oude Zwin, waarvan wij hierna spreken.

(3) f° 59 v. ; cfr. GILLIODTS, *Invent.* II, bl. 24. Zie daarbij vooral boven bl. 1051 nota 2.

2° Dit bezit wordt ons eveneens bewezen door het feit dat de stad Brugge werken deed uitvoeren op eigen kosten langs het Oude Zwin ⁽¹⁾ en ook dat de schepenen der stad geregeld ernaar toe kwamen om moeilijkheden te regelen of besprekingen te doen, ofwel dat ze afgevaardigden of commissies zonden ⁽²⁾.

3° De reeds vermelde tekst uit de stadsrekening van 1555-1556 toont dat de inspectie van het Oude Zwin gedaan werd door de magistraat van Brugge gansch alleen, zonder de tusschenkomst van het Vrije of van de wateringén door het grondgebied van de welke de waterloop vloeide ⁽³⁾.

Dit bezit van het Oude Zwin door de stad Brugge kan alleen worden uitgelegd door het feit dat ze zooals wij zagen er werk op had laten uitvoeren. Dat brengt ons ook tot de meening dat het Oude Zwin vroeger als toegangsweg heeft gediend van Brugge naar de zee, vóór dat die stad gebruik heeft gemaakt van de andere bevaarbare weg langs de Reie (naar Damme) en het eigenlijke Zwin tot aan de zee.

Die meening schijnt ons des te meer gewettigd omdat wij weten dat het Oude Zwin binnen de stad Brugge voortgezet

(1) Wij zagen reeds dat Brugge een sluis had laten maken te Reigersvliet (zie boven bl. 1044-1045). Ze liet ook dijken herstellen langs het Oude Zwin : « Item doe bi Jacop Stupaerde, Willekin Gheraerde ende sinen yselscepen, van den diken te hoghene van den Ouden Zweine ». (stadsrekening 1340-1341, f° 80) — « Item doe Clais f. Riquards van den dike te hoghene van den Ouden Zwene in tasse van 410 roeden.. » (ibid. f° 91).

(2) « Jan van Gremberghen ysent ter Mude, ten Hoeke ende elre omme te daghene de prochyen dat zi soudén zyn jeghen buerchmeesters ende scepenen up d'Oude Zwen » (stadrekening 1331-1332 f° 96v., cfr. GILLIODTS *Invent. Introd.* p. 470 note 1) — « Bi Fransois van der Buerch van coste die scepenen daden te Coelkerke als zi waren up d'Oude Zwen jeghen die van den Vrien » (ibid. f° 110, cfr. *ibid.*) — « Wouter de Ruddere met hem hetende de bailliu van Brucghe Heinric van Meetkerke, comissarisen omme te besoukene de ervachtichede van onser stede van den Ouden Zweine die verdonkert was hoe varre dat se der stede toe behorde metsgaders scepenen van Brucghe ende vele andere lieden... » (stadsrek. 1333-1334 f° 89 v.).

(3) Zie boven bl. 1033-1034. De stad Brugge bezat ook nog andere waterloopen : de Zuudleye tot aan Aalter (GILL. *Inv. Introd.* bl. 394 en 468) en de Reie zooals wij verder zullen bewijzen.

werd door een waterloop die in 1297 gedempt werd bij het graven van een nieuwe omheining en die ging van af de Vlamingbrug, achter de huizen van de Jan Miraelstraat en van de Sinte Clara straat naar het Oude Zwin. Deze waterloop droeg de naam van Oude Reie, en wij vinden er nog overblijfsels van op het plan van Marcus Gheeraerts (1562) ⁽¹⁾.

Een ander, veel ouder bewijs van de rechtstreeksche verbinding van het Oude Zwin met het binnenste der stad Brugge, meenen wij te vinden bij Galbertus van Brugge. Den 23^a Maart 1127 ontsnapte Lambertus Archei uit den toren der Sint-Donaaskerk te Brugge en vluchte naar Michem op een kleine boot : « Lambertus Archei a turi elapsus evasit, fugiens apud *Michem villam* navicula devectus » ⁽²⁾.

Welnu Michem was juist een plaats gelegen op het Oude Zwin tusschen Koolkerke en Peereboome en een der oudste gekende plaatsen ten Noorden van Brugge ⁽³⁾.

(1) G. DE POERCK, *Enceintes castrales et urbaines à Bruges*, MEMOIRES DU 1^r CONGRES INTERNATIONAL DE GEOGRAPHIE HISTORIQUE, II, Bruxelles 1931. bl. 80.

(2) GALBERT DE BRUGES, *Histoire du meurtre de Charles le Bon* (éd. H. PIRENNE) Paris 1891 bl. 77-78.

(3) In de oudste teksten (alleszins vanaf de 11e eeuw) wordt Michem eenvoudig vermeld naast Oostkerke en Dudzele als een plaats waar de Kerk van Sint-Donaas te Brugge land bezat. Bij Galbertus van Brugge wordt er van *Michem villam* gesproken, wat ons doet denken dat het ofwel een hofstede ofwel een kleine wijk met een paar huizen of hofsteden moest zijn. Het reeds vermelde renteboek van het Sint-Janshospitaal te Brugge (begin 14^e eeuw) spreekt van *der brigghen te Michem* en *Michem* als liggende op het gebied van Oostkerke. Wij zien daar ook dat *Mickem brugghen* nabij het *Swin* ligt (f° 75v.) Een tekst van 1350 plaatst Michem ten Westen van de kerk van Oostkerke. In 1406 spreekt men van Michem *zuud west* van de kerk van Oostkerke. Een tekst van 1429 spreekt van *Micheem brugghe an 't houde Zwin* (Voor al die teksten zie DE FLOU, *Woor-denb.* X, col. 530-534, sub verbis *Michem* en *Michem brugghe*). Uit dit alles zien wij dat Michem ten Westen en ten Zuidwesten van Oostkerke lag nabij het Oude Zwin. In den ommelooper van de watering van Reigersvliet van 1447 (*Archief van het Sint-Jans-hospitaal te Brugge*, Register A Nr 8 f° 19v.) wordt bij de beschrijving van het toenmalige 11^e begin de ligging van Michem brug aldus aangegeven : « *den Doesweghelkine dat loopt tot Michem brugghe* ». Het Doestwegeltje vormde de scheiding tusschen

Deze tekst schijnt wel een duidelijk bewijs dat men in het begin der xii^e eeuw van binnen de stad Brugge per boot in het Oude Zwin kon komen. Deze tekst laat eveneens toe te denken

Koolkerke en Oostkerke op de Noordwest zijde van het Oude Zwin (Zie kaart Nr 733 (xviii^e eeuw) uit het Staatsarchief te Brugge, in het toenmalige 126^e begin van de watering van Groot Reigersvliet). Dus lag Michem brug bij de scheiding van Koolkerke en Oostkerke op het Oude Zwin. De reeds meermaals vermelde ommelooper van Romboutswerve van 1456 spreekt in de beschrijving van het 10^e begin van « *den weghe die loopt van den Damme te Michem waert* » (f° 22), en het 14^e begin van die watering begon toen « *voor Micheembrugghen* » (f° 30v.). De weg van Damme naar Michem vinden wij geteekend op de kaart van de watering van Romboutswerve van 1676 (*Staatsarchief te Brugge*, Kaarten en plans Nr 670). Hij wordt er geheeten « *den nederen lantwegh komende van Michem* ». Hij ligt in het 13^e en 15^e begin van de watering van Romboutswerve volgens de begrenzing van het einde der xvii^e eeuw, en dus ten Zuidwesten ten opzichte van de kerk van Oostkerke (tusschen Koolkerke en Pickavetsbrugge). De weg van Damme naar Michem bestaat nu nog gedeeltelijk en is aangeduid op de topografische kaart van België op 1/20.000^e (feuille XIII, planchette Nr 1 (Bruges)). Hij begint op ongeveer 3.280 meter langs den steenweg van Brugge naar Oostkerke, op de plaats waar Michem brug vroeger lag en strekt zich juist uit onder de plaats waar op de kaart het woord Papenbraak staat. Het is een aardeweg die ongeveer 375 m. lang is. Het overige deel tot aan Damme is verdwenen. Dat het wel deze aardeweg is zien wij door het feit dat hij begint juist op de hoogte van de grenslijn tusschen Koolkerke en Oostkerke. Op ongeveer 250 m. ten Noorden van dezen aardeweg vormt de niveaulijn (courbe de niveau) 4 een klein eilandje te midden het omliggende land dat, op de niveaulijnen 3 en 2 gelegen is. Daar Michem een zeer oude plaats is moest het dus reeds vroeg boven water zijn geweest. Welnu dit eilandje is de hoogst gelegen plaats in de streek die wij later als Michem vermeld zien en die oorspronkelijk zooals gansch de streek ten Noordoosten van Brugge onder water stond. Wij meenen dan ook dat dit eilandje het oorspronkelijke Michem is dat wij alleszins van in de xi^e eeuw, misschien zelfs vroeger aantreffen. Het ligt dus gansch nabij het Oude Zwin, op de Oostzijde ervan. Op het einde der xii^e eeuw was Michem nog bedreigd door overstromingen van de zee, zooals wij zien uit een oorkonde van den abt van Sint Pieters te Gent en den deken van Sint Donaas te Brugge van 1173, waarbij een moeilijkheid geregeld wordt tusschen den abt van de abdij van St-Quentin en l'Ile (Vermandois) en de *homines de Michem* nopens een tiende. Die *homines* verbinden zich jaarlijks 10 pond te betalen, doch er komt de volgende bepaling bij: « *si autem infra predictum terminum per exundationes maris eis tale damnum contingerit quod notum pa[tria]e fuerit et populis, abbas eos pro quantitate damni., de censu relaxabit* » (*Archives*

dat vóór dat de Reie en het Zwin gebruikt werden voor de scheepvaart tusschen Brugge en de zee, deze geschiedde langs den rechtstreekschen weg over de Oude Reie en het Oude Zwin. Het gemis aan uitvoerige teksten daarover laat niet toe zekerheid te hebben. Aan een anderen kant weten wij dat Damme ontstaan is omstreeksch het derde kwart der xii^e eeuw en dat zijn oorsprong schijnt verbonden te zijn aan het gebruik van de Reie en het eigenlijke Zwin door de Brugsche scheepvaart ⁽¹⁾.

Er blijft ons nog een woord te zeggen over het uitzicht van het Oude Zwin binst de xiii^e -xiv^e eeuw. De reeds hooger opgeteekende teksten — misschien wel de naam zelf, Oude Zwin, die schijnt te duiden op een verlaten bevaarbare weg — toonen dat het Oude Zwin voortdurend in verval was, en wellicht in de xiiie eeuw geen mogelijkheid ofwel misschien heele geringe mogelijkheden gaf voor de scheepvaart ⁽²⁾.

Uit de verscheidene teksten van het register met de bezittingen der stad Brugge in 1334-1335 ⁽³⁾ en nog vele andere teksten zien wij dat het goed ingedijkt was en dat er schorren

départementales de l' Aisne à Laon. H. 534 (Cartularium der abdij van Saint Quentin en l'Ile, uit de xviie eeuw f° 44 = bl. 87). Michem schijnt toen dus nog onderhevig te zijn geweest aan overstromingen van de zee, wat ons ook aanduidt dat het Oude Zwin toen nog tot bij Brugge aan de getijden der zee blootgesteld was en dus veel belangrijker moest zijn dan hetgeen de teksten van de xiii^e en xiv^e eeuw er ons van laten kennen.

In de xiv^e en xv^e eeuw zien wij dat Michem veel grooter was en zich niet alleen op den rechter maar ook op den linker oever van het Oude Zwin uitstreckte, zooals wij onder meer zien in 1450 : « *te Micheem an de noordtsyde van den Houden Zweene....* » *Renteboek van den prochipape van Oostkerke van 1450*. (*Staatsarchief te Brugge*. Fonds van het Vrije, register Nr 15.880 f° 4v.)

(1) De oudste tekst die Damme vermeldt, is de akte waardoor het vrije stad wordt in 1180. Wij weten van een anderen kant dat Damme niet bestond in 1127 ; niets immers laat het bestaan ervan vermoeden bij Galbertus van Brugge. Daar alles wijst op een zeer rap ontstaan en eerste ontwikkeling van die stad, durven wij hier het 3^e kwart der xii^e eeuw aangeven als tijdperk van ontstaan.

(2) Zie verder nopens het Leugen Zwin tusschen Peereboom en Monikerede (§ II, 2°).

(3) Zie boven bl. 1033 nota 2, 3, en 4. en bl. 1053.

en zelfs polderland binnen zijn dijken moesten liggen ⁽¹⁾. Het is dus zeker dat het Oude Zwin vroeger veel breder en belangrijker moet geweest zijn, zooals wij dit hierna voor het eigenlijke Zwin zullen zien ⁽²⁾. In de xiii^e-xiv^e eeuw komt het ons, van Brugge af tot voorbij den Kalverkeedijk, voor als een soort kanaal dat nog voor afwatering dient en dat door de wateringen daartoe gebruikt werd. Wij zien ten andere dat er te Reigersvliet sluizen waren om dit te regelen.

(1) Van de Koolkerksche poort tot Pylyersdam wordt daar 36 gemeten 1 line en 35 roeden verpachte grond — wellicht polderland uit het Oude Zwin gewonnen — aangegeven. In ditzelfde register (f° 58 v.) wordt over die grond nog gezegd: « Ende van desen vorseiden lande zo es rumelike de driedeel wech ende *dike* bi ghissinghen van den landmetere », wat bewijst dat er dijken lagen rond het Oude Zwin. Daarbij wordt nog gesproken (f° 59 v.) van « Die aventure van den Ouden Zweine », wellicht het deel vanaf Pylyersdam dat in den zeearm van het Oude Zwin lag en dat niets opbracht. Het bestond hoogst waarschijnlijk, zooals wij boven zagen, uit schorren die moerassig en onbebouwbaar waren. Voor de schorren aan den mond van het Oude Zwin zie vooral boven bl. 1051 nota 2. — Ziehier benevens de vroegere aangegeven teksten en kaarten nog enkele teksten over de dijken langs het Oude Zwin: « te Coolkeerke in 't doorp an de brugghe tusschen den *dycke van den Oude Zwene*... » (*Ommelooper van de watering van Reigersvliet* (1447) Arch. St-Jans-hospitaal Reg A Nr 8 f° 13, 10^e begin) — « binnen der prochye van Oostkerke ende binder wateringhe van Remboudswerve zuutwest van der kerke benorden den Damme... ende die *dyck van den Ouden Zwene* an die noordzide... » 1360 (Arch. St-Jans-hosp.; charter Nr 681). « binder prochye van Oostkerke west van der kerke ende noord over 't Houde Zwin... tusschen den *dike van den Ouden Zwene* of een zide en Sabs van Sinte Quintins vorseid weghe... » 1403. (*Archief van de Poterie te Brugge*, charters Nr 443).

(2) Zie verder § I, C. M. JONCKHEERE in zijn werk *La contrée de Knoeke et du Zwyn au XVIIe siècle*, Bruges 1912 bl. 18, denkt dat de Oude Zwynevaart tusschen Brugge en Schapen brug heelemaal kunstmatig zou zijn om reden van zijn rechtlijnige oevers en de afwezigheid van inspringende dijken, kenmerken van een vroegeren zeearm. Welnu wij meenen voldoende bewezen te hebben dat de Oude Zwynevaart nu nog ongeveer den loop van het Oude Zwin volgt, en zoo er nu geen dergelijke dijken meer zijn, dan bewijzen de aangehaalde teksten voldoende dat er waren in de xiii^e en xiv^e eeuw. Wij meenen ook voldoende aangetoond te hebben dat het Oude Zwin oorspronkelijk meer dan een eenvoudig kanaal was en dat het alleszins niet een kunstmatig aangelegde waterloop kon zijn.

FRAGMENT VAN EEN KAART VAN POURBUS (einde XVIe eeuw).

In de xvi^e eeuw werd het Oude Zwin tusschen Brugge en Peereboome hergraven en het werd aldus een deel van het nieuwe zeekanaal van Brugge naar Sluis ⁽¹⁾.

Het deel van Peereboome af tot aan den mond schijnt toen gansch vervallen te zijn, en zooals boven werd gezegd, schijnt het heelemaal afgesneden van het Zwin ⁽²⁾. Dan ook gebruikte de watering van Reigersvliet het Nieuwe Zwin voor de afwatering van haar gebied, zooals wij zien in het ontwerp van het nieuw gedelf of kanaal tusschen Damme en Sluis in 1546 ⁽³⁾ en de kaart van Pourbus ⁽⁴⁾.

(wordt voortgezet)

(1) GILLIODTS, *Bruges port de mer*, bl. 212 en 219.

(2) Zie hooger bl. 1049.

(3) Het is gereproduceerd bij GILLIODTS, *op. cit.* bl. 186-187. Wij zien daar dat de *wateringhe van Reighers vliet* uitmondt in het eigenlijke Zwin door de *sluizen van Reghers vliet*. Die *wateringhe* loopt langs *Houcke muelene* voorbij, waar, zooals wij verder zullen zien, het Nieuwe Zwin liep. Die *wateringhe* is dan ook niets anders dan het Nieuwe Zwin.

(4) Zie plaat bij ons werk.